

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Νάμα

Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

doi: [10.12681/makedonika.980](https://doi.org/10.12681/makedonika.980)

Copyright © 2015, Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαγεωργίου Μ. Γ. (1967). Νάμα. *Μακεδονικά*, 7, 237–244. <https://doi.org/10.12681/makedonika.980>

N A M A

Οί αγροτοποιμένες βλάχοι τῆς Ἰαλωπίας, οἱ γνωστοὶ «Μογλενίτες»— ἐπωνυμία πού τοὺς δόθηκε ἀπὸ ἀφορμὴ τῆ μεσαιωνικῆ ὀνομασία τοῦ τόπου τῆς ἐγκατάστασῆς τους «Μόγλενα»—ἀσκοῦν κατὰ παράδοση καὶ τὴ σηροτροφία. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐνασχόλησῆς τους αὐτῆς (περὶ τὸν Μάιο καὶ Ἰούνιο) πηγαίνουν στοὺς μορεῶνες πολὺ νωρὶς τὸ πρωὶ καὶ μαζεύουν μορεόφυλλα γιὰ ὅλη τὴν ἡμέρα, γιὰτὶ ἀργότερα, ὅταν σηκωθῆ ὁ ἥλιος καὶ ζεσταθῆ ἡ γῆ, «τὸ φύλλο ἔχει νᾶμα» (*frundza arî namă*) καί, ἂν φάγουν οἱ μεταξοσκώληκες ἀπὸ τέτοιο φύλλο, πεθαίνουν.

Ἔσπε νᾶμα στὴ γλῶσσα τῶν Μογλενιτῶν βλάχων εἶναι ἡ «ἐέερση», πού κάθεται πάνω στὰ φύλλα τῶν δένδρων «ὄτε φρίσσουσιν ἄρουραι» (Ἰλ. Ψ 598 κ.έ). Οἱ ἴδιοι, φυσικά, οἱ Μογλενίτες δὲν ὑποψιάζονται ὅτι ἡ λέξις δὲν εἶναι βλαχικὴ καὶ τὸ πράγμα δὲν εἶναι περίεργο. Εἶναι φανερὸ ὅτι πρόκειται γιὰ παλαιότατο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα δάνειο, πού πέρασε στὴ γλῶσσα τους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐγκατάστασῆς τους πάνω στὴ μακεδονικὴ γῆ. Ἐκεῖνο πού εἶναι περίεργο εἶναι ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις, πού πῆρε ἡ λέξις στὴν Ἰαλωπία καὶ διαφυλάχθηκε στὸ στόμα τῶν βλάχων αὐτῶν, μιὰ ἐξέλιξις, ἐξ ὅσων τουλάχιστον γνωρίζω, ἀμάρτυρη καὶ μοναδική.

Τὴ σημασιολογικὴ ἀξία τῆς λέξεως νᾶμα¹ μὲ συλλογικὴ ἐκτίμησις τῶν δεδομένων θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι συνθέτουν τρία κυρίως στοιχεῖα : τὸ ὑγρὸ, τὸ ρευστὸ, τὸ πηγαῖο. Ἐπειδὴ ὁμως εἶναι φανερὸ ὅτι στὶς περιπτώσεις πού χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις γιὰ τὴ δήλωσις «ύγρων», πού δὲν εἶναι «ὑδατα», ἢ γιὰ τὴ δήλωσις «υδάτων», πού δὲν εἶναι «ρευστὰ» καὶ «πηγαῖα», ἔχουμε πάντα νὰ κάνουμε ἢ μὲ χρήσεις μεταφορικῆς ἢ μὲ προεκτάσεις σημασιολογικῆς, πού ὁμως δὲν εἶναι ἐφικτῆς χωρὶς ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἐννοιολογικὴ ἀξία, ἀπομένει ὅτι νᾶμα στὴν πρωτογενῆ του ἐννοια εἶναι τὸ «πηγαῖον ὕδωρ» (βλ. Ἡσυχ., νᾶμα), καὶ μὲ τοῦ ὁμηρικῶς λόγου τὴν ἀνυπέβλητη δύναμις τῆς ἐξεικόνισις τῶν πραγμάτων: «τὸ ὑπεκπρορρέον ὑ-

¹ Ἀπὸ τῆ ρίζα *vā* (<**va*) (στὸν Ὅμηρον μὲ *ā*) τοῦ ρῆμ. *vāō* (αἰολ.: *vāōs* ἐπικ.: *vāio*). Βλ. L e o M e y e r, Handbuch der griechischen Etymologie, Leipzig 1902, τόμ. 4, σ. 230 κ.έ. Ἡ ἴδια ρίζα ὑπάρχει καὶ στὶς λέξεις: *Ναῖᾶς* - *Νηῖᾶς*, *Νάτωρ* (:)- *ναέτωρ*, *ἀένωας*, *ναρὸς* - *νηρὸς* - *nare*, *Νηρεὺς* - *Νηρηίδες*, *Νηρηίτης*, *νασμὸς* κλπ.

δωρ». Τέτοιο είναι π.χ. τὸ «Κασταλίας νᾶμα». Ἔχει «γηγενῆ φύσιν» (Πλουτ. ἮΘ. VIII 733 D) καὶ «ἐπιρρεῖ» εἶναι «πρόσφατον» καὶ «νεογενές» (Πλουτ., ἐνθ' ἄν. 912 A)¹ καὶ «νυμφαῖον» (Anthologia Graeca XIV 71,2)². Ἀπεναντίας τὰ «ἐκ Διὸς ἰόντα νάματα», ποὺ ἔχουν τὶς πηγές τους στὶς νεφέλες ποὺ ἐξουσιάζει ὁ νεφεληγερέτα Ζεὺς, εἶναι ποιητικὴ ἔκφραση τοῦ Πλάτωνα (Νόμοι 844 B), ἀντὶ τῆς κυριολεκτικῆς: «ἐκ Διὸς ὕδατα» (Νόμοι 844 C)³. Καὶ αὐτὸ γιατί ἡ ἔννοια τοῦ ρευστοῦ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ στοιχεῖο ἐκ τῶν οὐκ ἄνευ στοῦ νᾶμα καὶ στὴν περίπτωση τῆς βροχῆς, σὺν φαινόμενου συνολικᾶ λαμβανόμενου, δὲν ὑπάρχει τὸ στοιχεῖο αὐτὸ, ποὺ προϋποθέτει κάποια κοίτη, ἢ, τουλάχιστο, κάποια συγκεκριμένη ἀφετηρία ροῆς, καὶ τέτοια δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι περιοχὴ τόσο πλατειά, ὅσο συμβαίνει νὰ εἶναι πλατύς ὁ οὐράνιος θόλος.

Πόσο θεμελιώδης εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ρευστοῦ στὴ λέξι, μᾶς βοηθεῖ νὰ συμπεράνουμε ἢ φαινομενικᾶ ἀπροσδόκητη μετάφραση γιὰ τὰ νάματα ἀπὸ τὸν Ἦσυχιο (λ. νάματα): «ξύλινος ὀχετός», περίπτωση, ποὺ μὲ κάθε πιθανότητα μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῆ σὰν προβολὴ τοῦ ἀγωγοῦ ποὺ φέρει τρεχούμενο νερό· προβολὴ ποὺ ἐπικάλυψε καὶ ἐξαφάνισε τοῦ φερόμενου τὴν ὑπόστασι⁴. Καὶ ἡ μεταφορικὴ χρῆσι τῆς λέξεως σὲ καθαρὰ πνευματικὸ πεδίο ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν Τίμαιο (75 E): «τὸ...λόγον νᾶμα ἕξω ρέον», προδίδει ἀκριβῶς τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρα ποὺ κατέχει τὸ στοιχεῖο τῆς ροῆς στοῦ σημασιολογικὸ περιεχόμενό της. Ἄλλὰ ἡ προβολὴ τοῦ στοιχείου αὐτοῦ βρίσκει, νομίζω, τὴν πληρότητά της στὴν πλατωνικὴ θεωρία περὶ διατροφῆς τοῦ σώματος καὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος. Ὅπως εἶναι γνωστό, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ τὰ διάφορα «σιτία», «τὰ τῆς τροφῆς νάματα», ποὺ προέρχονται ἀπὸ διάφορους καρπούς, χλόη κλπ., καὶ ποὺ σ' αὐτὰ ὑπάρχουν πολλές χροές, ἀλλὰ κυριαρχεῖ ἡ ἐρυθρὴ, χάρις στὴν ἐπέμβασι τοῦ πυρὸς στὸν μεταξὺ διαφράγματος καὶ ὀμφαλοῦ χῶρο, διαιροῦνται «κατὰ σμικρά»: «τὰ

¹ Πρβλ. Ἀριστοτέλους, Πολιτικά Γ 3, 1276 a 39: «ὥσπερ καὶ ποταμούς εἰδωθαμεν λέγειν τοὺς αὐτοὺς καὶ κρήνας τὰς αὐτάς, καίπερ αἰ τοῦ μὲν ἐπιγινόμενον νάματος τοῦ δ' ὑπεξίστοντος».

² Πρβλ. Πλάτωνος, Φαῖδρος 278 C: «Νυμφῶν». Α.Γ. IX 328, 1-2: «Νόμοι Νηϊάδες καλῖρρον αἰ τὸδε νᾶμα /χεῖτε».

³ Πρβλ. Πλάτωνος, Κριτίας 111 D. 118 E.

⁴ Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἄλλη, ὄχι λιγώτερο ἀπροσδόκητη, μετάφρασι γιὰ τὰ νάματα: «προβολαί», πάλι ἀπὸ τὸν Ἦσυχιο (βλ. νάματα, ἄλλο λῆμμα), θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα στὴν ἀντίθετη ὄψι του, δηλ. ἡ προβολὴ τοῦ φερόμενου—ἴσως κάποιας πλωτῆς κατασκευῆς (πρβλ. Πολύβ. 3, 46, 4)—ἀπὸ «ποτάμια νάματα» (πρβλ. Διόδ. Σικ. 2, 36), ἐάν, φυσικᾶ, ἡ γραφὴ τῶν ἐκδοτῶν τοῦ Ἦσυχίου νάματα εἶναι ἡ ὀρθή, ἀντὶ τῆς προτεινόμενης ἀπὸ τὸν C. B. Has: νάματα (βλ. Α. Διάκ., ἔκδ. Βόνν. σ. 436, 39), ὁπότε «προβολαί» σημαίνει: «προβλήτες», στερεοὶ καὶ ἀμετακίνητοι (ἀπὸ τοῦ ρῆμ. νάσσω), καὶ ὄχι ὅποιεσδήποτε πλωτῆς κατασκευές.

νεότμητα» αὐτὰ «νάματα», «ἡ ἐν ὑγρῷ δεδημιουργημένη φύσις», «τὰ κερματισθέντα ἔναιμα», «ἐπίρρητα», «τὴν τοῦ παντός ἀναγκάζεται μιμῆσθαι φορὰν πρὸς τὸ ξυγγενὲς οὖν φερόμενον ἕκαστον τῶν ἐντὸς μερισθέντων τὸ κενὸν τότε πάλιν ἀνεπλήρωσε» (Τιμ., 79 Α-81 Β). Ὁ Πλάτων ἐπινόησε τὸν ὄρο «τροφῆς νάματα», γιὰ νὰ συνοψίσῃ σ' αὐτὸν τὴ θεωρία του περὶ τῆς ἀναγκαιότητας τῆς συνεχοῦς ροῆς τοῦ αἵματος μέσα στὸ κυκλοφοριακὸ σύστημα, «ἐπειδὴ κενὸν οὐδὲν ἔστιν». Ἀλλά, καθὼς εἶναι ἀναπόφευκτη ἡ μείωση τῆς ἀρχικῆς ἔννοιας κάθε λέξης σὲ χρήσεις μεταφορικές, ἔτσι καὶ στὴ περίπτωση αὐτὴ ἔχουμε μείωση τῆς ἔννοιας κατὰ τὸ στοιχεῖο τοῦ πηγαίου.

Οἱ πηγὲς τῶν πρωτογενῶν *ναμάτων* πρέπει νὰ ἀναζητοῦνται ἀποκλειστικά σὲ βάρη ποῦ ἐξουσιάζει ὁ Πλούτων, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια τὴν πηγὴ, ποῦ ἔχουν τὰ «καῖα ῥέεθρα» τοῦ «Στυγὸς ὕδατος» (Ἰλ. Θ 369· σχόλ., αὐτόθι: «κρήνη ἐν Ἴαιδου»)¹, εἴτε γιὰ τὶς πηγὲς ποῦ ἔχουν τὰ ὁποιαδήποτε «νάματα καὶ τὰ ρεῖθρα» (Ξεν., Κυν. 5, 34)², ἐνῶ οἱ πηγὲς ποῦ μποροῦν νὰ ἔχουν τὰ ὁποιαδήποτε «χεύματα» (Ἡσύχ., *νάματα*), ὅπως π.χ. τὰ «δακρύων θερμὰ νάματα» (Σοφ., Τρ. 919) ἢ τὸ «γλυκὸ *νάμα* μελισσῶν» (Α.Γ. XII 164) κ.ο.κ., εἶναι πάντα σύστοιχες μὲ αὐτὰ καὶ οἱ τρόποι τοῦ λέγειν, ποῦ τὰ ἀποδίδουν, ὀφείλουν ἀποκλειστικὰ τὴ γένεσή τους σὲ ἄδεια ποιητικὴ καὶ καμιά σχέση δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν μὲ τὰ πραγματικὰ *νάματα* καὶ τὶς πηγὲς τους.

Τὰ ἐκ μεταφορᾶς αὐτὰ *νάματα* ἔχουν καὶ ὀρισμένα κοινὰ μεταξὺ τους χαρακτηριστικά: Εἶναι «ύγρά», ποῦ μετέχουν πάντα «τοῦ θολεροῦ καὶ γεώδους». Ἐξ ὧν τουλάχιστον γνωρίζω, δὲν ἔγινε χρῆση τῆς λέξης *νάμα* γιὰ τὴ δήλωση τοῦ «ἐλαίου» (πρβλ. Πλουτ., Ἡθ. VI 696C). Εἶναι καθαρὰ καὶ οὐδέποτε μετέχουν ὁποιοδήποτε ρύπου, εἴτε τῆς ὕλης, εἴτε τοῦ πνεύματος, ὅπως π.χ. τὰ «δακρύων *νάματα*» (Σοφ., Τρ. 919)³, τὸ «*πυρὸς νάμα*» (Εὐρ. Μήδ. 1187)⁴, τὰ «ἀλλότρια *νάματα* (μαθήσεως)» (Πλάτ., Φαῖδρ., 235 D) κ.ο.κ. Εἶναι «σπάνια» καὶ «χαλεπά». Αὐτὸ μᾶς τὸ λέγει ὁ Πλάτων στὴν παραβολὴ του τῶν δύο ἀνθρώπων, ποῦ ἔχουν πίθους, ὁ ἕνας «ύγεις», ὁ ἄλλος «τετημέ-

¹ Πρβλ. Α ἰ σ χ., Προμ. 806: «*νάμα Πλούτωνος πόρου*» Α.Γ. XIV 23,2: «*Στυγὸς ἡμερτοῖς νάμασι*».

² Βλ. ὅτι «*ναματιαῖα ὕδατα*» λέγονται τὰ «γηγενῆ», κατ' ἀντίθεση πρὸς τὰ «οὐράνια». Διεξοδικὰ γράφει γι' αὐτὰ ὁ Μ. Κ. Σ τ ε φ α ν ἰ δ η ς, Περὶ τῶν ποτίμων ὑδάτων, «Ἀθηνᾶ» 13 (1901), σ. 342. Ἐπίσης ἕνας τόπος ποῦ ἔχει πολλὲς πηγὲς λέγεται «*ναματώδης*», βλ. Θ ε ο φ ρ., π. Φυτ. Αἰτ. 3, 6, 3.

³ Πρβλ. Α Θ α β ὠ ρ η, Ὁ ἀπόλυτος ὑπερθετικός βαθμὸς μερικῶν ἐπιθέτων στὰ νέα Ἑλληνικά, «Ἑλληνικά» (1966), I, σ. 24: «καθαρὸ δάκρ'· πολὺ καθαρὸ (π.χ. νερό) Βελβεντός».

⁴ Βλ. π.χ. Π λ ο υ τ., Ἡθ. VIII, 703 Α: «τὸ πῦρ τῆς πρὸς ἅπαν εὐλαβίας εἶναι σύμβολον».

νους καὶ σαθρούς» (Γοργ., 493 E). Τὰ *νάματα*, πού φυλάσσονται στοὺς πίθους αὐτούς, εἶναι: «οἶνον», «μέλιτος» καὶ «γάλακτος». Ἄξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ Σχολιαστὴς σημειώνει τὰ ἐξῆς σχετικά: «Οἶνον μὲν ὡς τροφιμώτατον, γάλα δὲ ὡς πρώτην τροφήν, μέλι δὲ ὡς τὴν ἐν τροφῇ γλυκυθυμίαν παρείληφεν». Φυσικά, οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοὶ ἀνήκουν στὰ *νάματα* τῆς παραβολῆς τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ συμβαίνει, ὅλα τὰ ἐκ μεταφορᾶς *νάματα* νὰ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο καὶ «σπάνια» καὶ «χαλεπά» καί, καμιὰ φορά, πιὸ χαλεπά καὶ ἀπὸ τὰ *νάματα* τοῦ Πλάτωνος, ὅπως π.χ. τὰ «*χρυσοῦ νάματα*» (A.G., X 122,4)¹, ὅπου, φυσικά, δὲν ὑπάρχει οὔτε ὑπόνοια «*χρυσοῦ ὕδατος*» (Πλάτ., Τιμ., 58D), ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ἔκφραση ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ἢ τὸ «*νάμα ῥοδῶν*» (*Ἄσμα Ἄσμάτων, 8,2), ὅπου τὸ *νάμα*, κυριολεκτικὰ λαμβανόμενο, εἶναι σταγόνες χυμοῦ ῥοδιῶν, ἐνὸς χυμοῦ καὶ χαλεποῦ καὶ σπάνιου.

Φαίνεται ὅτι ἔγινε μιὰ εὐρεία χρῆση τῆς λέξης *νάμα* μὲ τὴν ἔννοια διαφορῶν πόσιμων χυμῶν καὶ ἡ χρῆση αὐτὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ σάν προέκταση τῆς χρησιμοποίησης τῆς λέξης στὸν καθημερινὸ λόγο γιὰ τὴ δήλωση τοῦ πόσιμου νεροῦ, πού εἶναι τὸ προῖον κάθε πηγῆς (Du Cange, *Νάμα* «πόμα, ὕδωρ, ποτόν»)¹. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἔχουμε μείωση τῆς ἀρχικῆς σημασιολογικῆς ἀξίας τῆς λέξης κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ πηγαίου καὶ τοῦ ρευστοῦ, χωρὶς νὰ ἔχουμε ὅποιαδήποτε μεταφορὰ, καὶ τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν χρησιμοποίηση τῆς λέξης γιὰ τὴ δήλωση τοῦ νεροῦ, πού προορίζεται γιὰ τὸν καθαρισμὸ τοῦ σώματος, «*ψυχροῦ*» ἢ «*θερμοῦ*»², ἢ τοῦ νεροῦ πού προορίζεται γιὰ τὴν ἄρδευση³, καί, στὴν εὐρύτερη ἔννοια, τοῦ νεροῦ, σάν ὑγροῦ στοιχείου πάνω στὴ γῆ⁴.

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, τὸ *νάμα* δὲν εἶναι οὔτε σπάνιο οὔτε χαλεπὸ. Εἶναι ἓνα κοινότατο εἶδος, πού χρησιμοποιεῖται γιὰ κοινότατες χρήσεις, πράγμα πού δὲν συμβαίνει μὲ τὰ ἐκ μεταφορᾶς *νάματα*, πού εἶναι πάντοτε πολύτιμα. Καὶ ὁ λόγος εἶναι ἀπλός: τὸ *νάμα* ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν πηγὴ του.

Γνωρίζουμε ὅτι στὰ χρόνια τοῦ Πλάτωνος «ἐπὶ ταῖς πηγαῖς πρότερον οὐ σαις ἱερά λελειμμένα ἐστί σημεῖα». Ἡ πληροφορία προσάγεται σάν ἀπόδειξη ὅτι εἶναι ἀληθινὰ τὰ θρυλούμενα ὅτι ἄλλοτε «κατὰ πάντας τοὺς τόπους παρείχετο ἄφθονα *κρηνῶν καὶ ποταμῶν νάματα*» (Κριτ., 111 D). *Ἄρα

¹ Π.χ.: «*γλυκὸ νάμα θάλασσα βροτοῖς ἀρτύσιμον ἔξει*», A.G. IX 575, 3.

² Π.χ. σὲ δεξαμενὲς εἰδικῶν «οἰκοδομήσεων», ὅπως στὸν Κριτ., 117 A. Βλ. καὶ ποιητικὲς χρήσεις: «*ἐλαχίστω / νάματι λουομένοις*», A.G., IX 611, 1-2· «*εἰκῶν ἀργυροῖς νάμασι δεικνυμένην*», A.G., IX 633 4, κ.ο.κ. Καὶ ὁ τύπος «*ναματάριον*» (βλ. Du Cange, λ.) εἶναι ἀποτέλεσμα καὶ συνάμα ἀπόδειξη τῆς εὐρύτητας, πού θὰ πῆρε ἡ χρῆση αὐτῆ.

³ Ὅπως π.χ. τὰ «*κοινὰ νάματα*», στοὺς Νόμους τοῦ Πλάτωνος, VIII 844 A.

⁴ Βλ. Π λ ο υ τ. Ἡθ., 898 A: «*τόν ἥλιον ἔξατμίζειν τὰ νάματα*» αὐτόθι, B: «*κατὰ θέρους...ἔξιδρον τὸ πολὺ νάμα*».

δὲν εἶναι τὰ *νάματα* τῶν πηγῶν, ποὺ καθαγιαζόνται ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα πλάι τους *ιερά*· εἶναι τὰ *ιερά*, ποὺ χιτίζονται πλάι στίς πηγές τῶν *ιερῶν ναμάτων*. Ἄλλὰ καὶ τὰ «ὑδατα» τῶν «αιενάων ποταμῶν» εἶναι ἐπίσης *ιερά*¹. Καὶ ἡ καθαρότητα, ἡ σπανιότητα καὶ ἡ χαλεπότητα τῶν διαφόρων ἐκ μεταφορᾶς *ναμάτων* εἶναι ιδιότητες συνώνυμες τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς ιδιότητος τοῦ πηγαίου *νάματος* : τῆς ἀγνότητος καὶ ἀγιότητος.

Τὸ *νάμα* εἶναι ἀγίασμα. Ὁ ὄρκος ποὺ ἔπαιρνε ὁ λαὸς σ' αὐτὸ λέγοντας: «*μὰ νάματα*» (Ἀντιφ., 296) ἢ, σὲ μεταγενέστερες ἐποχές: «*μὰ τὸ νερό*» (Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός, τόμ. Γ, σ. 372), μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν πίστη του στὴν ἀγιότητά του καὶ στὴ ζωοποιό, θεραπευτικὴ καὶ καθαρθήρια δύναμή του, τόσο σὲ περιοχὲς τῆς ὕλης, ὅσο καὶ ὑπεράνω τῆς ὕλης². Ἡ πίστη του αὐτὴ διατηρήθηκε ἀναλλοίωτη διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἀδιάφορον ἂν τὸ *νάμα* ἀνέβλυζε πλάι στὸ «τέμενος» τῆς «Κύπριδος Εἰναλί-ας» (A.G., IX 333, 2-3) ἢ πλάι σὲ ναὸ τοῦ Προφήτη Ἡλία (βλ. Du Cange, *Νάμα*) ἢ, ἀκόμη, καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, σὲ περιοχὲς πολὺ μακρινές, ὅπως πέρα ἀπὸ τὸν Δούναβη, ὅπου ἔφθασαν χέρια ἑλληνικὰ νὰ θεμελιώσουν εὐκτήριους οἴκους³.

Ἄπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου ἡ λέξις *νάμα* σημαίνει τὸ κόκκινο κρασί, ποὺ προσφέρεται στὴν ἐκκλησία εἰδικὰ γιὰ τὴ Θεία Εὐχαριστία καὶ ποὺ συμβολίζει «τὸ αἷμα καὶ ὕδωρ τὸ πηγάσαν εἰς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν» (βλ. Du Cange, *Νάμα*). Μὲ τὴν περιορισμένη καὶ εἰδικὴ αὐτὴ ἔννοια, ὄχι μόνον διατηρήθηκε ἡ λέξις—συνηθέστερα ὑπὸ τὸν τύπο *ἀνάμα* «ἐκ συνεκφορᾶς τοῦ γιὰ: (κρασί) γιὰ *νάμα* > γι' ἀνάμα»⁴—καὶ στοὺς νεώτερους χρόνους, ἀλλὰ καὶ ἐμφανίζεται νὰ ἔχει διαποτίσει σὲ ὄλο του τὸ πλάτος τὸν

¹ Ἡ σι ὁ δ ο υ, Ἔργα 737-741, 757-759· πρβλ. ἀπόσπ. Αἰσχ., 300, 6: «Αἴγυπτος ἀγνοῖ *νάματος* (Νεῖλου) πληρομένη».

² Ὅπως εἶναι γνωστό, στὴν καθολικότητα τῆς πίστεως τοῦ ἀνθρώπου στὴν καθαρθήρια δύναμη τοῦ νεροῦ, ποὺ εἶναι ἓνα ἀπὸ «τὰ ἀπλά τῶν σωματίων» τῶν «ὄντων φύσει» (Ἄριστ., π. Φυσ. ἀκρ. Β 192 b, 8-11), ἔχει τὸ θεμέλιό της ἡ καθιέρωση τοῦ μυστήριου τοῦ Βαπτίσματος, ποὺ κατὰ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἑθνῶν ἔχει γιὰ σκοπὸ νὰ περιπατήσῃ ὁ ἄνθρωπος «ἐν καινότητι ζωῆς» (Πρὸς Ρωμ. στ' 4). Ἀξίζει νὰ παρατεθοῦν ἐδῶ, ὅσα λέγει σχετικὰ μὲ τὴ δύναμη τοῦ νεροῦ ὁ Ἱ. Δ α μ α σ κ η ν ὀ ς (Migne, P.G. 94, 905): «Κάλλιστον δὲ στοιχεῖον τὸ ὕδωρ καὶ πολὺχρηστον, καὶ ρύπου καθάρσιον οὐ μόνον μὲν σωματικοῦ, καὶ ψυχικοῦ δέ, εἰ προσλάβοι χάριν τοῦ πνεύματος». Ἀπὸ περιοχὲς τῆς ὕλης, ἀξίζει νὰ μνημονεῦθῃ ἐδῶ τὸ «νερό τῆς δύναμης» ποὺ ἔκανε τὸν Μεγαλέξανδρο «ψηλὸ ἴσιμα τὰ σύγνεφα» (Δ. Α. Μ ι ν ὼ τ ο υ, Ζακυνθινὰ διηγήσεις περὶ Μ. Ἀλεξάνδρου, «Μακεδονικά» 2 (1941-52) 687.

³ N. Camariano - A. Camariano - Cioran, *Cronica Ghiculeștilor*, σ. 1052.

⁴ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, λ. ἀνάμα.

έλληνικό χώρο, από τὸν Πόντο ὡς τὴν Ἥπειρο, καὶ ἀπὸ τὴν Κρήτη ὡς τὴν Θράκη¹.

Ἡ σημασιολογικὴ αὐτὴ εξέλιξη τῆς λέξης, ποὺ σημειώνει σημαντικὸ ρῆγμα στὴ σύνδεσή της μὲ τὴν πρωτογενῆ ἔννοια, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχη προκύψει χωρὶς τὸ προηγούμενο μεταφορικῆς χρήσης, ποὺ εἶναι ἕνας ἐξωτερικὸς παράγοντας ποὺ «πάντα ὑποβοηθεῖ τὴ σημασιολογικὴ εξέλιξη κάθε λέξης».² Καὶ τὸ προηγούμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ, πιθανώτατα, τὸ «*Báγκιο νάμα*» τοῦ Ἀριστοφάνη (Ἑκκλ., 14), ποὺ φαίνεται ὅτι ἐπικράτησε σὰν ἔννοια πρωτογενῆς. Καὶ αὐτὸ γιατί ὁ Ἀριστοφάνης, ποὺ ἦταν μεγάλη προσωπικότητα τοῦ καιροῦ του, μπορούσε, μὲ τὴν Κωμωδία ποὺ ἀπευθύνετο στὸ εὐρὸ κοινὸ, νὰ ἐπιρρέασε τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἀθηναίου, Τρυγαίους δεξιούς καὶ τοῦ Βάγκου θεράποντας, ἔτσι ποὺ τὸ *νάμα* του νὰ ἀποκτήσῃ δικὴ του υπόσταση. Ὡστόσο, ἂν στὴν καθιέρωση τῆς δευτερογενοῦς αὐτῆς ἔννοιας, τοῦ κρασιοῦ, μπορῆ νὰ στάθῃκε ἀποφασιστικὴ ἢ συμβολὴ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἀριστοφάνη στοὺς συγχρόνους του, στὴν εἰσαγωγή καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς λέξης σὲ χῶρο λατρευτικὸ θὰ συνέβαλε ἄλλος παράγοντας, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναζητηθῇ στὸ δευτερογενῆς *νάμα*, τὸ οἰνοχοοῦμενο, ἀλλὰ στὸ πρωτογενῆς, τὸ ὑπεκπρορρέον.

Φυσικά, ἡ ἀναζήτηση αὐτὴ ἔχει τὴ θέση της, ἐφόσον δεχόμαστε ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῆς ἴδιας τῆς λέξης *νάμα* διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ὄχι μὲ προέλευση τοῦ λατρευτικοῦ ὄρου (*ἀ*)*νάμα* «ἐκ τοῦ αἵμα», ὅπως προτείνει καὶ δὲν ἀποκλείει ὁ Π. Ἀραβαντινός, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς παρουσίας τοῦ παράγωγου «(*ἀ*)*ναματέρω* (τὸ ἀγγεῖον εἰς ὃ τίθειται τὸ ἀνάμα)», στὸ *Ἡπειρωτικὸν Γλωσσάριον* (ἐν Ἀθήναις 1909, σ. 20 καὶ 66).

Δὲν θὰ ἦταν ἴσως ἀρκετὸ, νὰ θεωρήσουμε ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ διαπηδήσουν στὸ κρασί οἱ καθαρτήριες ιδιότητες τοῦ *νάματος*, ὅταν πάνω στὴν ἐν Κανῆ τράπεζα τὸ *νάμα* ἔγινε «πορφύρεον μέθυ». Ὅταν ὁμως πάνω στὴν τράπεζα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου καθιερώθηκε νὰ συμβολίζῃ τὸ κρασί—ἀκριβέστερα, τὸ διαυγές, καθερὸ, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν αὐθάδεια τοῦ λόγου τῆς Κωμωδίας *νάμα*—τὸ «ἐκχυνόμενον αἷμα» τοῦ Θεανθρώπου, τότε πιά μπορούσε τὸ κρασί αὐτὸ νὰ ἀντιτάξῃ τὴ δικὴ του ἀγιότητα στὸ *νάμα*. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἄσκησε καὶ τὸ ὁμόηχο «αἷμα» παράλληλη ἐπίδραση πάνω στὸ *νάμα*, ποὺ ἔγινε σύμβολο αἵματος, ἀλλὰ κυρίως ἡ διαπήδηση τοῦ στοιχείου τῆς ἀγιότητος ἐκατέρωθεν πρέπει νὰ συνετέλεσε, ὥστε νὰ ταυτισθῇ τὸ *νάμα-σύμβολο τοῦ θείου αἵματος* μὲ τὸ *νάμα - ἀγίασμα* καὶ νὰ κρατήσῃ ἡ λέξις *νάμα* τὴ γνωστὴ λατρευτικὴ ἔννοια.

Ἄξιοσημείωτο εἶναι ὅτι μόνον τὸ κρασί τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας ἀπόμει-

¹ I.A.N.E., ἀνάμα.

² Ν. Ἄ ν ὀ ρ ι ὠ τ η. Συμβολὴ στὴ Νεοελληνικὴ σύνθεση, σ. 29.

νε νά λέγεται (ἀ)νάμα, γιατί ἡ ἄλλη ἔννοια τῆς λέξης : «οἶνος ἀρίστης ποιότητος» (Ι.Α.Ν.Ε., λ. ἀνάμα), δὲν εἶναι παρὰ τὸ καθαρὸ, χωρὶς προσμίξεις, κατάλληλο «γι' ἀνάμα» κρασί. Καὶ ὁ ὄρκος : «Μὰ τὸ νάμα του! (ὄρκος ὄν λέγει τις κρατῶν ποτήριον οἴνου)» (Ι.Α.Ν.Ε., αὐτόθι), πού, φυσικά, δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸν ἀρχαῖο: «μὰ νάματα» ἢ μὲ τὸν μεταγενέστερο: «μὰ τὸ νερό», ἔχει τὴν προέλευση ἀπὸ τὸ (ἀ)νάμα - κρασί τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας. Ὡστε ἡ εἰσαγωγή τοῦ πορφυροῦ νάματος στὸ χῶρο τῆς λατρείας σημειώνει τὴν ἐξαφάνιση τῆς δευτερογενοῦς γενικῆς ἔννοιας τῆς λέξης, τοῦ κρασιοῦ, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μὲ τὴ χριστιανικὴ ὑμνολογία διατηρεῖται ἡ πρωτογενῆς ἔννοια, τόσο κυριολεκτικά¹, ὅσο καὶ μεταφορικά².

Ἄν ληφθῆ ὑπόψη ὅτι ἡ διάλεκτος τῶν Μογλενιτῶν βλάχων ἀπορρίπτει τὸ ἀρχικό, ἄτονο α³, θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ μὴ ἀποκλεισθῆ τὸ ἐνδεχόμενον, νὰ προέρχεται ἡ λέξη *namă* ἀπὸ τὸν τύπο *ανάμα*. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ὁ τύπος αὐτὸς ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα καὶ δὲν ἔχει καμιά ἀπολύτως σχέση ἀπὸ ἄποψη ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου μὲ τὸ *namă* τῶν Μογλενιτῶν βλάχων, εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ βλάχοι αὐτοὶ ἄκουσαν ἀπὸ τὸν αὐτόχθονα πληθυσμὸ τοῦ τόπου «νάμα» μὲ τὴν ἔννοια τῆς «ἔρσης», καὶ εἶπαν *namă* μὲ τὴν ἴδια ἔννοια. Γιατὶ εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον νὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ δημιουργοὶ αὐτῆς τῆς μοναδικῆς σημασιολογικῆς ἐξέλιξης τῆς λέξης. Στους ἴδιους αὐτοὺς βλάχους εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὄρος *ανάμα*. Στὴ θέση τοῦ διατήρησαν τὸν δικό τους βλαχικό ὄρο : «vin dî cum(i)nicătură» (κρασί μετάληψης) ἢ, μόνο, «vin», ἐνῶ οἱ γλωσσικὰ συγγενεῖς τους Κουτσοβλάχοι παρέλαβαν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα τὸν ὄρο *anama* μὲ τὴ γνωστὴ λατρευτικὴ ἔννοια⁴, ἀλλὰ τοὺς εἶναι ἄγνωστη ἡ λέξη *namă* τῶν Μογλενιτῶν βλάχων.

Τὸ πράγμα δὲν εἶναι περίεργο. Οἱ ἐνδείξεις βοηθοῦν νὰ συμπεράνῃ κανεὶς ὅτι ἡ σημασιολογικὴ μεταλλαγὴ τῆς λέξης *νάμα* ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἀένανης ροῆς στὴν κατάσταση τῆς ὑγρῆς στατικότητας συνέβη ἐκεῖ, ὅπου διατηρήθηκε μέχρι σήμερα, καὶ οὐδέποτε πῆρε εὐρύτερη διάδοση: Ἡ Ἄλμωπία εἶναι μία *ναματώδης* χώρα. Διαρρέεται ἀπὸ τὸν Ροϊδία ποταμὸ, πού

¹ Π.χ.: «Τῆς Μερράς τὰ μικρότατα νάματα», Νικολοδήμου, Ἑορτοδρόμιον, Βενετία 1836, σ. 20, ὑποσ. Γ' «Ἰορδάνου... νάμα», Νικολοδήμου, ἐνθ' ἄν. σ. 130 κ.ο.κ.

² Π.χ. «Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας.. τὴν κτίσιν...θεογονοσίας νάμασι καταρθεύσαντας» κ.ο.κ.

³ Βλ. Th. Capidan, Meglenoromâni, I 66.

⁴ Ὁ Νικολαΐδης (Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς Γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1909) παραδίδει καὶ πληθ.: *ană*, ἐνῶ ὁ T. P a r a h a g i (Dicționarul dialectului Aromin, general si etimologic, ἔκδ. ARPR 1963) στὸ λῆμμα *anama*¹ σημειώνει ὅτι πληθ. δὲν ὑπάρχει.

δέχεται άφθονα ποτάμια νάματα από τὰ γύρω βουνά. Περισσότερο όμως ναματιώδες είναι τὸ Πάικο, όπου άφθονοῦν πηγές ναμάτων. Σὲ μιὰ τέτοια γῆ, όπου εἶναι διάχυτη ἡ «ἀναπνοή»¹ τῶν ναμάτων αὐτῶν, δὲν θὰ ἦταν δύσκολο ἡ ὑγρότητα τῶν φύλλων στίς ζεστὲς ὥρες τῆς ἡμέρας νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἔχει ναματιαία προέλευση. Θὰ διακινδυνεύσω νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ἡ νέα ἐννοιολογικὴ ἀξία τῆς λέξης *nāma* γεννήθηκε στὸ Πάικο καὶ ὄχι στὸν κάμπο τῆς Ἄλμωπίας. Ἔχω τὴν ἐξῆς ἐνδειξη: Μὲ αὐτὴ τὴν ἐννοιολογικὴ ἀξία εἶναι ἡ λέξη γνωστὴ μόνο ἀπὸ τοὺς ὄρεινους βλάχους. Ἀντίθετα, οἱ πεδινοὶ ὀνομάζουν *namā* τὸ κιτρινωπὸ ὑγρὸ ποὺ δημιουργεῖται πάνω στὰ φύλλα τῶν φυτῶν, ποὺ ἔχουν προσβληθῆ ἀπὸ περονόσπορο. Δημιουργοὶ τῆς ἔσχατης αὐτῆς σημασιολογικῆς ἀξίας εἶναι, πιστεύω, οἱ ἴδιοι οἱ πεδινοὶ αὐτοὶ βλάχοι, καὶ αἰτία ποὺ τὴν προκάλεσε τὸ γεγονός ὅτι οἱ ὄρεινοί, ὡς σηροτρόφοι, βλέπουν στὸ *namā* ἓνα δηλητηριώδες ὑγρὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ προστατεύσουν τοὺς εὐαίσθητους μεταξοσκώληκες. Τὸ στοιχεῖο αὐτοῦ τοῦ βλαβεροῦ δέθηκε μὲ τὴ λέξη καὶ αὐτὸ δημιούργησε τὴν προϋπόθεση, γιὰ νὰ ὑποβιβασθῆ ἡ ἐννοιά της στὴ βαθμίδα τοῦ ὑγροῦ μιᾶς ἀρρώστιας τῶν φυτῶν.

Ἔτσι τὸ *nāma*, περνώντας ἀπὸ τοὺς ὄρεινους βλάχους στοὺς πεδινούς, ἔχασε ἀπὸ τὴν καθαρότητά του. Ὡστόσο, στάθηκε καθαρὸ πάνω στὰ φύλλα τῶν δένδρων τοῦ Πάικου καὶ ἴσως δὲν θὰ συνέβαινε αὐτό, ἂν οἱ Μογλενίτες βλάχοι δὲν ἦσαν σηροτρόφοι.

ΜΑΡΙΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

¹ Πρβλ. Π λ ο υ τ., Ἠθ. 402 C: «περὶ τὴν ἀναπνοὴν τοῦ νάματος».